جاوان

● جەمیل رۆژبەیانی ●

ئەم عێڵە لە کوێ ژیاوەو؟ چی بەسەر هاتووەو؟ ناوەکەی (جاڤان)ە، یا (گاوان)؟

پێشەکی:

ساڵی ١٩٥٦زا (١٣٧٥ کۆچی) زانای مەزنی مێژوزان و بۆ مێژوژیاو «دوکتور مصطفا جەواد.» - جێی بەهەشت بێ - لە کۆری زانیاریی عیراق دا وتارێکی زۆر بە نرخی خوێندەوە دەربارەی عێڵی جاوانی کوردو ناوی وتارەکەی نابوو «جاوان القبیلة الکردیة المنسیة ومشاهیر الجاوانیین». وتارەکە بۆ گەلی کورد نرخێکی تایبەتی هەبوو، وە زۆر دەنگی دایەوە، چۆن ئەو راستییەی دەردەخست کە کوردەکان لە سەدەکانی سەرەتای پەیدابوونی ئیسلام دا زۆر بە دەسەلات و بە هێز بوون، هەر ئەوان بوون پشتیوانییان لە خیلافەتی عەبباسی کردووە بەرامبەر بە (بوویهی)کان و (غوز)ەکان و (سەلجوقی)یەکان و لەو جێیانەدا دەژیان کە ئەمرۆکە پێی ئەوترێ: پارێزگاکانی (دییاله - بابل - واسیط)و هەروا لە دەوروبەری بەغدا. ئنجا حیلله.

پاش لێبوونەوەی «مامۆستا مصطفا جەواد» لە دوانەکەو، خوا حافیزی کردنی ئەوانەی هاتبوون بۆ بیستنی ئەو دوانە، هەل پەیدابوو لەگەڵ دوکتوردا کەوتینە وت و وێژی خۆمانی، جا ئەو روی کردەمن ووتی:

بیرورات دەربارەی هەوارو مەڵبەندی کۆنی ئەم عێڵی جاوانە چییە؟ لات وانییە لە پێشا لە دەوروبەری (سیروان)و دەشتی (قەرەتەپە)دا نیشتەجێ بووبن؟»

لەوەرام دا وتم: دوکتور! من تا ئێستە دەربارەی ئەم عێڵە ورد نەبومەتەوەو لێی نەکۆڵیومەتەوە، چۆن ئەم عێڵە وەکو عێڵ، ناوی لە (شەرەف نامە)دا نەهاتووە. بەڵام پاش گوێ‌لێبونم لەم وتارە بە نرخەی ئێوە هەم وتارەکەتان وەردەگێرم بە کوردیو هەم پەیجوییەکی باشی دەربارە دەکەم»

پاش ئەم دیدارە بە ماوایێ، وتارەکەم گۆڕییە کوردیو لەسەر لاپەڕە زێڕینەکانی ڕۆژنامەی ژین بە زنجیرە وتار بلاوم کردەوە. هەندی نەوەدوا جارێکی تر، لە کۆڕی زانیاری لەگەڵ (دوکتور مصطفا جەوادا) یەکترمان بینییەوەو باسەکەمان تازە کردەوە و پێم ووت: «دوکتورا! من وام بۆ دەردەکەوێ کە ئەم عێلی جاوانە لەمەوبەر لە (جەوان ڕۆ) نیشتەجێ بووبن و لەوێوە بەرەوخوار بووبنەوە، وشەی (جەوان) هەر (جاوانە) کوردییەکەیەو لە (جەوان)ی فارسییەوە نەهاتووە!

دوکتور، قسەکانی منی زۆر بەخۆشییەوە گوێگرت، و لەوەرام دا وتی: «ئەم باسە لێکۆڵینەوەیێکی قوولتری دەوێ تۆ لای خۆتەوە کتێبە فارسیو تورکییەکان بپشکنەو منیش هەوڵ و کۆششی خۆم ئەخەمەوە کار» لەم سەردەمەدا گێژەلۆکەی ڕق و کینی ناهەمواریو ڕامیاری منی ڕافراندبوو بۆ دەوروبەری (بەصرە)، پاش ئەوەی کە لە (شمرتە) و (بەصرە) یەك دوو ساڵێکم بەسەربرد گوێزرامەوە بۆ (مەندەلی)، هەر کە شورشی ١٤ تەموز ڕوویدا گەڕامەوە بۆ کەرکوك، لەم ماوایەدا بەنامەو بە تەلیفون چەند جارێ لەگەڵ دوکتور (مصطفا جەواد) هەواڵمان لە یەك گیرابووەوە، بەڵام لەم باسەوە نەء، لە باسیترەوە، لەگەڵ ئەمەش دا دڵنیام کە دوکتور پاش ئەم وت وێژە لە بارەی (جاوان)ەو هیچیتری بلاونەکردۆتەوە،

ساڵانی ١٩٦٥ - ١٩٧٩زا. کە لە دەرەوەی نیشتمان بووم بە ڕێکەوت جارێکیان سواری تاکسییێ بووم لێخورەکەی زرنگانە بە شێوەی زمانەکەم دا زانی کە من کوردم، لەبەر ئەمە بە کرمانجیی ژوورو لەگەڵم کەوتە دەمەتەقێ، و من لێم پرسی: خەڵکی کوێی؟ وتی: (جاوون) لە وەرامەکەی دڵم کەوتە خورپەوە، چونکە من دەمێ بوو بەدوای ناوی (جاوان)دا وێڵ بووم.. ئنجا لێم پرسی: «جاوون» عێڵە؟ یا جێگەیە؟ وتی هەم ناوی عێڵەو هەم جێگەیە! ووتم: من دەمێکە بەدوای باسی ئەم عێڵەدا وێڵم، ئێوە لە کوێ دادەنیشن؟ وتی: لە شارۆڵکەی (جاوون)و چەند گوندێکی تری دەوروبەری «دەماوەند»! ئەم دێیانە سەربەدیهستانی (ئەبەر شیو)ن لە ناوچەی ناوخوێی بن دەسەلاتی قەضای دەماوەند، و بە زمانی کرمانجیی ژوورو دەئاخێون، و فارسەکان بەم شارۆلکەیە دەڵێن (جابان) پاش ئەم دەمە تەقێیە بۆم ڕوون کردەوە کە حەزم لە پشکنین و زانست هەڵێنجانە جا داوای لێکردم بچمە دیدەنییان بۆ (جاوان).

منیش حەزم لێبوو، بەلام چونکە من ئابۆر، بووم وجڵەوی دەسەلاتم بەدەس خۆمەوە نەبوو، لەم بارەوە بە پۆستەدا نامەیێکم نووسی بۆ بەرێوەبەری زانستیو پەروەردەی هەرێمەکە و ڕوونوسێکم دایە قائیم مەقامی دەماوەند (کە ئەوان پێی دەڵێن فەرماندار) بۆ ئەوەی ئەوان خولکم بکەن بۆ سەرلێدانی ئەوێ. بەلام پاش ماوەیێ وەرامیان دامەوە کە ڕێی ئەو ناوە خوڵەپەتان و چەکە بۆ گەڕێن (ئوتومەبیل) ناخۆشە، جگە لە پاسەشرەکانی خۆیان گەڕێنیتری بۆ ناچێ، و بۆ کەسێکی ناشارەزا گەیشتنە ئەوێ زۆر ناهەمووارە. جا لە وەرامی نامەکە تێگەیشتم باری ڕامیاری ڕێنادا (وەك وتراوە!! ئەوی کەسە حەرفێکی بەسە) جا نەچوم وکەوتمە پشکنینی کتێبە مێژوییو جوغرافیاییەکان.

«مەسعودی» لە (مروج الذهب)دا نووسیویە: «ئەو چینە کوردانەی کە لە وولاتی «دینەوەر» و «هەمەدان»دا نیشتەجێن بێگومان هەموو لە نەتەوەی «ڕەبیعە کوڕی نزار»ن. هەروا (ماجوران)ەکان، کە لە (کەیکان)ەکانی (ئاذەربایجان)ن و (هەزەبانی) کان و (سرات) و(لوریە)و (پاردلکان)و (بارینجان) و(باریسیان) و(خالیە) و(جبانارقیە) و(جاوانی)... تاد..[1]

ئەم عێلانەی «مەسعودی» ناوی بردوون، ناوەکانیان تووشی هەڵەی نووسیاری بووە، بێگومان مەبەست لە

(ماجوران) یا (ماهجوران)ە ـ و مەبەست ئەو گۆرانانەیە کە دانیشتوانی ئەو شارانە بوون ناوی (ماهـ)ی پێوەبووە وەك (ماهـ البصرە) (ماهـ الکوفە) ـ وەیا (باجوان)ە، کە هەردوو تیرەکە لەگەڵ (کەیکان)ەکان ـ واتا (کاکەیی)یەکان ـ پەیوەندییان هەیە تا ئێستە گۆرانەکانی پارێزگای (کرماشان) هەموو کاکەیین، هەروا (باجوان)ەکانی لای (موصل)یش هەر لەسەر رچی کاکەیین. . بەڵام ئەوە بە ڕاست نازانم کە مەبەست لە (ماجوران) باجەلانەکان بلێت (هەزەبان)یش ئەو عێلە گەورە ناسراوەیە کە لە مێژودا دەیان پیاوی مەزنی وەك (صەلاح الدین ئەییوبی) تیاهەڵکەوتوە.
(سرات)یش دەبێ (سورچی)بێ نەوەك (سوران) چونکە (سوران) ناوە بۆ ئەو هەرێمەی دەکەوێتە نێوانی دوزێی بچوك و گەورەوە (واتا پارێزگای هەولێری ئێستە).
(شازەنجان)یش ئەو عێلە بەهێزەیە کە دەوڵەتی (عەییاری)ی کوردی دامەزراند، و دوورنییە (زەنگنە)کانی ئێستە پاشماوەی ئەم عێلی (شازەنجانی)یە بن، کە لە بنەڕەتا لە (زەنگان)ەوە، هاتوونە خوارەوە و، فارسەکان ناوەکەیان گۆڕیوە بە (زەنجان). (لوریە)ش هەر (لور)ەکانی خۆمانە بە هەردوو بەشەکەیەوە (فەیلی ـ بەختیاری) وەیاخود (پێشکۆ ـ پشت کۆ) ئەم چەند عێلانە تا ئێستە ناوی خۆیان پاراستوە بەڵام (باردلکان) و(بارینجان) ناوەکانیان هەر بە هەڵەیی ماوەتەوە و تا ئێستە ڕاست نەکراوەتەوە (باریسیان)یش (مامۆستا ئەمین زەکی بەگ) کردویە بە (بازیان)و (خالیە)ش دەبێ (خێلانی) بێ و (جبانارقە)ش کە دیسان تووشی هەڵە بووە بە وەرگەڕاوی (گاوبارەکە)یە کە لەم کاتانەدا لە(تالش)و دەوروبەری زریەی (خەزەر) نیشتەجێن. (جاوان)یش ئەم عێلەیە کە لەمەوبەر (مصطفا جەواد) سپارەکەی دەربارە نووسیوەو، ئێمە دەربارەی دەدوێین.

وەك لە دەقەکەدا دیمان «مەسعودی» لە (مروج الزەهەب)دا بە پەیڕەوی مێژوونوسانی پێش خۆی ئەم عێلانەی بە ڕچەڵەك بردۆتەوە سەر (عەرەب). بەڵام وا دیارە بیروڕایەکەی بەر توانج و ڕەخنە کەوتووە، پاشان لێی پەشیمان بوەتەوە، تا ئەوەتا لە کتێبی (ئەلتەنبیهـ ولئیشراف)ەکەیا ـ کە پاش مروج الذهب دایناوە ـ نووسیویە: «کوردەکان عێلەکانی: بادنجان ـ شاهجان ـ شازەنجان ـ نشاورە ـ بوذیکان ـ لوریە ـ جورقان ـ جوانیە ـ باریسیان ـ جەلالی ـ متسەکان ـ جابانارقیە ـ چروغان ـ کەیکان ـ ماجردان ـ هەزبانیەو هی تری، کە لە قەڵەمڕەوەکانی: فارس ـ کرمان ـ سیستان ـ خوراسان ـ ئەصفەهان ـ و سەر زەوییەکانی چیاو ماهات (واتا دینەوەرو نەهاوندو پشتکۆ)و ئیغارین (واتا بەرەج و کەرەج)و هەمەدان ـ شارەزور ـ داراباد ـ صامغان ـ ئازەربایجان ـ ئەرمینیە ـ ئەران ـ بیلەقان ـ باب الئەبواب ـ جزیرە ـ بەین النەهرەین ـ شام ـ و دەربەندەکان دا دەژین، هەموو ئەم عێلانە بە نەتەوەی (کوردی کوری ئەسفەندیاری کوری مەنوچەهر) دەدەنەقەڵەم. .»(٢)

مەسعودی لەم کتێبەشا دیسانەوە ناوی عێلەکانی بە هەڵە یادداشت کردووە. (بەڵام کاتی درێژەدان بەم باسە نییە). دەربارەی ئەوەی کە ئەم عێلانە دەچنەوە سەر (عەرەب) من تەنیا وتەکەی بەهەشتی (دوکتور مصطفا جەواد) دوبارە دەکەمەوە کە نووسیویە: «گومان لەوەدا نییە کە پەیوەندی دانی کورد بە ڕچەڵەکی عەرەبەوە، لای ئەوانەی وردبینن و دەخلیان بە لێکۆڵینەوەی زانستانەوە هەیە بۆتە بیریکی پروپوچ. . .»(٣)

ئەوەش کە (مەسعودی) لە (ئەلتەنبیهـ ولئیشراف)دا نووسیویە:

ئەم عێلە کوردانە لە نەتەوەی (کوردی کوری ئەسفەندیار کوری مەنوچەهر)ن، دیسانەوە لەوی‌تر ناڕاست ترە لەبەر ئەم هۆیانە:

١ ـ ئەسفەندیار، کوری مەنوچەهر نی، کوری گوشتاسپ کوری لەهراسپ ە.(٤)

٢ ـ بە پێی شاهنامەو مێژووەکان ئەسفەندیار کوڕی کورد ناوی نەبووە

٣ ـ ئەوەی لە مێژووە کۆنەکانی ئێران دایە ئەوەیە کە یەکێك لە پادشایانی (ماد) ناوی (کوردان شاهـ) بووە، لەگەڵ ئەردەشیری ساسانیدا کەوتۆتە شەڕەوە، لە (کارنامەی ئەردەشیر)دا نووسراوە: «سپای ئەردەشێر بۆ شەڕ لەگەڵ کوردان شای مادی، خراپەڕێ»[٥]

٤ ـ بەهرامی کوڕی بەهرام گوشەنس کە نازناوی (بەهرامی چوپین)، و لە نەتەوەی (گورگین میلاد)ی کوردە، و پادشایێتی‌ی ئێرانی لە هورمزی چوارەمی ساسانی (داگیرکردبو، ئەم پادشایە برایێك و خوشکێکی هەبوو ناویان «کورد» و«کوردی» بوو.[٦]

جگە لەمانە لە مێژووی کۆنی ئێران دا چ لە شاهنامەی فیردەوسی‌داو چ لە فەرهەنگی ناوەکان دا کەسێ بەیادا نایێ کە ناوی کورد بوبێ. ئەمانەی باسم کردن هەندێ بیروڕای کوێرکوێرانەبوو کە مێژو نووسە ڕەگەزپەستەکان زانستی ڕاستی‌یان پێ‌حاشارداوە.

ئاخر چۆن نەتەوەیێکی چەند ملیونی دەکرێ بە وەچەی کابرایێ کە زۆرزۆر کۆن بێ دوو هەزار ساڵی لەمەوبەر ژیاوە؟ چ ئەم کابرایە (کوردی کوڕی ئەسفەندیاری مەنوچەهر)ی درۆکانی بێ، یا (کوردی کوڕی موردی کوڕی صەعصەعەی) خەیاڵی یا (ڕەبیعەی کوڕی نزار)بێ. ئەم جۆرە بیروڕا پڕوپوچانە لەم ساڵانەدا دیسانەوە لەلایەن هەندێ نەخوێندەواری وەکو (یونس سامەرائی)یەوە تازە کراوەتەوە.

بالەم قسانە لابدەم کە زانایان بە ئەفسانەیان داوەتە قەڵەم، و بگەڕێمەوە سەرباسی (جاوان). لەو دەقانەی وەرمان گرتووە بۆمان دەرکەوت (جاوان)کان لە بەشی (چیا)دا ژیاون. مەبەستی مێژونووسان و جوغرافیا دانەرەکان لە (چیا) ئەو هەرێم و وڵاتانەیە کە دەکەونە نێوان زنجیرە چیای شاهـۆ (زاگروس)و زنجیرە چیای هەڵبەرز (ئەلبورز)ەوە هەر لە (حەلەوان)ەوە تا لای سەرەوەی (ڕەی) بە پانایی، و هەر لە (ئەصفەهان)وە تا دەورووبەری (ئاذەربایجان)ی خوارو بە درێژایی، بەم هەرێمە چیایی‌یە وتراوە (بلادالجبل) و(عیراقی عەجەم).

ئنجا با سەرنجێکی ئەو جێگەیانە بدەین کە (جاوان)ەکان تیانیشتەجێ بوون و هەن. وەکو کابرای (جاوان) وتی فارسەکان (جاوان)یان کردووە بە (جابان). شارۆلکەی (جابان) ئەکەوێتە دیهستانی (ئەبەرشیو)ی سەربەناوچەی ناوخۆی قەضای (دەماوەند)و بیست و حەوت کیلۆمەتر لێیەوە دوورە، و ئەکەوێتە سەرەڕێی خۆڵەیەتان و چەگلی تاران ـ مازەندەران ـ بۆ لای باشۆری خۆرهەڵاتی‌ی دەماوەند[٧] بەڵام ئەم عێلی (جاوان)ە، کەی لە مەڵبەندەکەی خۆی هەڵکەندراوەو بەرەوخوار بۆتەوە بۆ قەڵەمڕەوی (حەسەن وەیهی)یەکان؟ وادیارە یا قات وقڕی یا بومەلەرزە، یا ئەمیرانی بوەیهی (کە لە صەدەکانی سێ‌یەم و چوارەمی کۆچیدا پایتەختیان (ڕەی بووە) تەنگە تاوی‌کردون، و بەشێکیان گوێزاوێتی‌یەوە بۆسای‌فەرمان ڕەوایی (حەسەن وەیهی)یەکان کە لەگەڵ (بوەیهی)یەکانا ناکۆك بوون و دوژمن، وسنووریان لە (هەمەدان)ەوە تا (ئەهوان)و لە (مەندەلی)یەوە تا زێی بچوك بووە. بەڵێ وادیارە کە لە سەردەمەدا گوێزاویانەتەوە، یەك سەر دەوروبەری چیای (شاهۆ)یان کردووە بە مەڵبەندو هەوار، کە زۆر بە دیمەن لە هەوارە کۆنەکەی خۆیان چووەو بەو هۆیەوە ئەو خاك و ئاوو سەرزەوی‌یە ناوی ئەوانی پێوە نووساوەو بووە بە (جاوان ڕوو).

ئێمە گەرچی بۆ ئەم قسانە بەڵگەیێکی مێژوویی بە جەختمان نی‌یە بەڵام لە قسەکانی ئیبنالئەثیر ـ کە لە دەنگ و باسی ساڵی ٣٩٧کوچید (١٠٠٦ز) بۆیەکەم جار ناوی ئەمیرێکی (جاوان)دەبا کە لەسای دەوڵەتی حەسەن وەیهی‌دا بووە ـ ئەم ڕاستەقینەمان بۆ دەرئەکەوێ. ئا ئەوەتا لە ئەلکامل دا نووسیویە: «عەمید الجیوش (واتا

چێــی ئەرکانی سپای بوەیهی) ئەبوالفەتح کوڕی عەننازی حسێنی)ی ناحەزی (بەدری کوڕی حەسەن وەیهی) دانا - یەزدیاری شارێی (خوراسان) - واتا شارێی (بەغدا - حلوان - کرماشان) «بەدر» لەم کارە توڕەبوو و ناردی (ئەبو جەعفەری حەجاج)،ی کۆنە رەئیسی ئەرکانی بوەیهی‌یەکانی عەسکەر لایراوی)ی بانگ کردە لای خۆی‌و کۆمەڵێکی زۆری لە کوردان بۆ کۆکردەوە وەك:

ئەمیــر هیـنـدی کوڕی سەعـدی، ئەبوعیسا شادی کوری محەمەد،و ئەمیر وەرام کوڕی محەمەد (کە ئەمیان سەرۆکی جاوان بوو)و هەنــدێکی تــر. ئەمــانــەی بەڕێخست بۆ گەمارۆدانی بەغـدا. ئا لەم کاتـەدا (ئـەبـوالحەسـەن عەلی کوڕی میزیەدی ئەسەدی عەرەب)یش - کە لەوەبەر سەر بە (عمید الدولە)ی بوەیهی سولطانی بەغدا بوو، و لە تەکیا چوویــووە سەر (خــوزســتــان)و بە توڕەیی گەڕابــووەوە - ئەویشیان کەوتە تەك، ئەم کۆمەڵە بەم جۆرە هێزێکی پتر لە دە هەزار سواریان پێك هێناو چونە سەر بەغداو گەمارۆیان دا... تاد[8]

ئەم شالاوە بۆ سەر بەغدا بووەتە هۆی ئەوەی کە عێلی جاوان وەکــو پێشــەنـگ لە چیـاکـەوە بەرەو خواربێتـەوە بۆ پێدەشت، هەروا بوتــە هۆی ئەوەش کە ئەم (ئــەمیــرە) کوردانە هەم لەگەڵ یەکترا پەیوەندی دۆستاریەتی ببەستن، و هەم لەگەڵ ئەمیری (ئەسەدی)ی عەرەبدا.

ئا ئەوەتـا خاوەنی (ئـەلکـامیـل) لە دەنگ و باسی ساڵی ٤٠٥ کۆچیدا (١٠١٤زا) (کە هەر لەو ساڵەدا بەدر کوژرا) نووسیویە:

(لــە مـانـگــی موحــەرەم دا شەڕ قەومــا لە نێــوانــی ئەبـوالحـەسەن عەلی میزیەدی ئەسەدی)و کوڕانی دوبەیس (موضەر، نەبهان، حەسـان، طەراد)دا لەسەر ئەوەی ئەم چوار برایــە (ئـەبـوالغـەنـائیمی) برای (ئـەبـوالحەسن)یان، کوشتبوو، و خۆی ئامادە کردبوو بۆ تۆڵە لێسەندینان، جا عەرەبـەکـانی کۆکـردەوە، لەگـەڵ (شـازەنجـان)و (جاوان)و خەڵکی تــری لە کوردان و شالاوی کردە سەر ئەوانــە... تاد)[9]

ئەم دو شالاوە بووەتــە هۆی ئەوەی عیـلی (جــاوان) لە هەرێمی چیایی بن دەسـەڵاتی (حـەسـەن وەیهی)یـەکـان رزگاربێ‌و بکەوێتە پێدەشتەکانی ژێردەسەڵاتی (عەییاری) یەکانەوە، کە سەر بە سولکانی بوەیهی‌یەکانی بەغدابوون، و بە مردنی (بەدر) پتر بناغەی دەوڵەتی خۆیان قایم کردبوو.

بەم جۆر، جاوانـەکــان لە صەدەی پێنجەمی کۆچیـدا ناوبـانگیــان دەرکـردو دەسەڵاتیان پەیداکرد. ئا ئەوەتا ساڵی ٤٢٠ کۆچی (١٠٢٩زا) کە (غوز)ە تورکمانەکان شالاویان کردە سەر موصـــڵ «قــەرەواشـی عەقـیلی» فەرمــان ڕەوای (مــوصـــڵ) داوای یارمــەتی‌و کۆمــەکی کرد لە (دوبـەیس میـزیـەدی ئەسەدی)و (ئەبوالشەوکی عەییاری)و (ئەبوالفەتح کوڕی وەرامــی جاوانـی)و خەڵـکی‌تــری لە کوردان... تاد)[10]

پاش ئەم ساڵانــە جاوانــەکــان بەتــەواوەتی ناسـران و دەسەڵاتیان بەهێزتر بو و بەرەوخوارترەوە بوون بۆ (شارەبان - دەسکـەرە - بەلـەدروز - مەنـدەلی - گەرکـەرایا (کوت) - و دەورویــەری بەغـداو خوارتـر. و لە ساڵی ٤٩٧ کۆچیـدا (١١٠١زا) بەتێکـەڵی لەگــەڵ (ئـەسـەدی)یـەکـان شاری (حیللە)یان دوروست کرد.

من ئیتر لەم باسە مێژوییەی (جاوان) وازدێنم، چونکە بەهەشتی (دوکتور مصطفا جەواد) لە سپارەی (جاوان)دا زۆر زانایانەو بە مروەتانە باسی (جاوان)و پیاوە گەورەکان و خوێندەورانی و هەستیاران، و بوێژان و هەڵکەوتوانی کردووە...

بەڵام من تەنیــا دیــارێ بۆ دوو هەڵــە دەکــەم کە لە سپارەکەی (مامۆستا مصطفا جەواد)دا ڕوویداوە:

یەکـەم: وای بۆ دەرکـەوتـووە کە ناوی (جاوان میرخانی هەماوەند) لە (جاوان) ەوە هاتووە[11]. بەداخەوە ئەوانەش کە سپارەکەیان بۆ جاری دووەم چاپ کردۆتەوە دیاردی یان

بۆ ئەم گومانە نەکردووە کە پاشان دەبێتە هەڵەیێکی مێژویی. (جوامیر) ناوەکەی (جوامیر ئاغا)یە و لە دوشەی (جوان) و(میر) پێك هاتووە کە لە بنەڕەتا (جوان میر = جەوان مەرد)ە (واتا میردی گەنج و جوان، میردی ئازا، میردی سەخی). نەك (جاوان).

دووەم: وای بۆ دەرکەوتووە کە عێلی جاوان پاش شالاوی (هولاکو)و ڕوخانی خەلافەتی عەبباسی، بوون بە عەرەب وتێکەڵ بە عەرەبەکانی فوراتی ناوەندبوون:[١٢]

من لام وایە (جاوان)ەکان تێکەڵ بە عەرەب نەبون و پاش شڵەژانی دەوروبەری بەغدا گەڕوانەوە بۆ ناو چیای قاییم، بۆ هەرێمی (جەوانرۆ). بویە ناویان لە مێژودا خۆی شاردۆتەوە، پاشان بەناوی (جاف)ەو سەریان هەڵداوەتەوە.

بۆ ئەم بیروڕایەم ئەم بەڵگانەی خوارەوەم هەیە:

١ ـ جاوانەکان لە بنەڕەتا شێوەی زمانیان کرمانجیی ژورو بووەو بە خۆیان وتووە (جاڤان)، کە چونە حیللەو دەوروبەری خوێندەوارو نووسەرەکانیان کە زانیویانە لە فارسیو عەرەبیدا پیتی (ڤ) نییە، هەروەك شێوە فارسییەکە ناوەکەیان بە (جاوان) یادداشت کردووە. بەڵام جەماوەری عێڵەکە کە تێکەڵ بە عەرەبی (ئەسەد)بوون لە حیللە، وبەعیلاتی تری دراوسێ ئەوان خۆیان وتووە (جاڤان) عەرەبەکان وایان زانیوە کە ناوەکە (جافان)ەو ناوێکی دووەکییە بۆ دو عێل بەکارهێنراوە، پاشان کە زانیویانە ناوەکە دووەکی نییە، ویەکەییە، پێیان وتون (جاف)و لە ماوەی دوو صەتساڵێکا خود (جاوان)ەکان بەم ناوە ڕاهاتون.

٢ ـ وشەی (جاف) کە بووە بە ناو بۆ ئەم عێڵە کوردە گەورەیە تا دەورانی عوثمانی صەفەوی ـ واتا صەدەی دەیەمی کۆچی (پانزەیەمی زایینی) لە هیچ مێژوێکا بەرچاو نەکەوتووە. ئەی لە پڕ لە کوێوە باری؟ بێگومان هەر ئەو (جاوان) انەی کە گەڕاونەوە ووڵات و ناوی (جاف)یان پەیداکردوە، لەسەر دەمی ئەم دودەوڵەتەدا بوون بە دو بەشەوە، ئەمەیان کە هەر لە (جەوانرو) ماوەتەوە بووە بە (جافی جەوانرۆ)و ئەو بەشەیان کە هاتۆتە خوارەوە بۆ خاکی کوردستانی ئەم دیو ناوی خۆی ناوە (جافی موورادی).

٣ ـ وشەی (جاف) عەرەبی نییە چونکە بە عەرەبی دەکات وشك و هیچ واتایی بە دەستەوە نادا. بێگومان (فارسی)ش نییە چونکە بە فارسی (جاف) واتاییکی زۆر ناشرینی هەیە کە ڕەوای عێلێکی کورد نییە، ئەوەش کە وتراوە ئەم ناوە دەبێ لە (جەفاکیش)ەوە یا (جافر)ە وە سووك بوو بێ بە ڕاستی بیروڕایەکی تازەیە، هەروەك قسەی کابرای ساویلکە وایە کە ووتی (قوروان) ناوی (جاف) لە قورئانا هەس ئەوە تا ئێژی: (تەتە جافا).. جا من بەم پێیە بڕوام وەهایە کە وشەکە لە (جاڤان)ەوە سووك بووە:

٤ ـ ئەوانەش کە زۆر سادەیانە ناوی (جاوان) یان بردۆتەوەسەر (گاوان) بەڕاستی جێی سەر سوڕمانە. ڕاستە فارسەکان وەکو عەرەب زۆر جار (گاف)یان گۆڕیوە بە (جیم) وەکو ئەوەی ناوی (وەروگرد) یان کردوە بە (بروجورد)و ناوی (زەرنگان)یان کردووە بە (زەنجان)و (سەنگاوی)یان کردووە بە (سەنجابی)وە زۆریتر. بەڵام هەرخود فارسەکان هەرگیز (گاوان)یان نەکردووە بە (جاوان) وشەی (گاوان ـ گاوبان ـ گابان) لە فارسیدا هەرباوە. ئەگەر ناوەکە لە بنەڕەتا (گاوان) بوایە کوردە (جاوان)ەکانی دەماوەند ناوە بنەڕەتیکەیان ئەپاراست. ئا ئەوەتا (جابانارڤیە) هەر بەخۆیان دەڵێن (گاوبارە) (جورەقان) هەر بە خۆیان دەڵێن (گەورك) (جوران) هەر بە خۆیان دەڵێن (گۆران):

٥ ـ ئێمە ئەوەندە ئەتوانین بڵێین کە ناوی (جاڤان) گوڕدراوە بە (جابان) چونکە (ڤ)ی کوردی هەمیشە لە فارسیدا (ب)یە وەکو (ئاڤ) ـ (ئاب)و (تاڤ) (تاب)و دەیانی تری..

٦ ـ ئنجا با بێینەوە سەر (جاوان)ەکانی لای (دەماوەند) ئەمانە ٢٧ ساڵ لەمەوبەر شەش هەزار کەسێ بون، لەگەڵ

تی)یەکان و (گوران)ەکان بە تێکەڵی ئەژیان ،و هێشتا
هەرشێوەی زمانی خۆیان پاراستووە ،بەلام ئەوانەی
حەوان رۆ) شێوەی زمانی گۆران و کەلوری هەرێمەکە،
ەکەی تێکەڵ کردون گەرچی ئێستەش شێوەی
ەکەیان لەگەڵ هەرێمەکانی (کرماشان، ئەردەلان،
نی کۆن کەلورو، باجەلانەکان جیایی هەر هەیە.
جلوانەکانی دەماوەند لەم شارۆلکەو گوندانەدا، لەگەڵ
تی)و گۆرانەکاندا، پێکەوە نیشتەجێن:

حەد	۹۰۰	کەس
ئب سەرد	۷۵۰	کەس
تیمورزا	۹۰	کەس
سەریمندان	۱٫۷٤۰	کەس
میهرئاباد	۱٫۳٤۲	کەس
سورخەدێ	٤٥۰	کەس
یکرا	٥٫۳۸۲	کەس

جگە لەمانە دەوروبەری ئەصفەهان و چ
جێ تری ئێران داهەن [۱۳] هەروا لە دیاربەکریش لە
قەلای (شاتان)ی سەر بە (حیصن کیف) تیرەیێکی
(جلوان) ناو هەرماوە [۱٤]

بالێرەشدا ئەوە دوبارە بکەمەوە کە (جابان)ی فەرماندەی سپا
نە سەردەمی قەرالیچەی ساسانی (پوران روخت)دا. [۱٥]

هەروا (جابان)ی باوکی (مەءمون) کە یەکێ بووە لە یارنی
پێغەمبەری ئیسلام (۱٥) لە بنەرەتا لەم تیرەیە بوون.

سەرچاوەکانی ئەم ووتارە:

ئەلئە خبارالطیوالی ئەبوحەنیفەی دینەوەری
مروج الذهەبی مەسعودی
ئەلتەنبیە وەالئیشراف مەسعودی
ئەلکامیلی ئیبن الئەثیر.
ئەلمونتەظەمء ئیبن الجەوزی
فەرهەنگی جوغرافیای رەزم ئارا
فەرهەنگی دیهخودا
فەرهەنگی موعین
جاوانی دوکتور مصطفا جەواد
هەروا شاهنامەی فیردەوسیو هەندێ کتێبیتری.

پەراوێز

(۱) مروج الذهەب چاپی ئەوروپا لاپەرە ۲٥٤ بەرگی ۳
(۲) ئەلتەنبیهـ وەلئیشراف وەرگێراوی فارسیی ئەبوالقاسمی پایەند، چاپی تاران لاپەرە (۸٤)
(۳) جاوان نووسینی دوکتور مصطفا جەواد چاپی کوری زانیاری لاپەرە (۲۸)
(٤) ئەلئەخبار الطیوالی ئەبوحەنیفەی دینەوەری وەرگێراوی فارسیی صادقی نەشئەت چاپی ئاران لاپەرە (۲۷ ـ ۲۸ ـ ۸٤).
(٥) کارنامەی ئەردەشیری پاپەکان نووسینی دوکتور فەرەوەشی لاپەرە (٥۱) ئەم دەقەی نامەکە بەلگەیێکی زۆر بەهێزە لەسەر ئەوەی کە (ماد)ەکان لەدەورانی دامەزرانی ساسانیشا فەرمانرەوایەکی بچوکیان هەبووە دژی ساسانی راپەریوە
(٦) ئەلئەخبار الطیوال لاپەرە ۹۳ ـ ۱۰۸
(۷) فەرهەنگی جوغرافیایی ئیرانی رەزم ئارا (۱/٥۰)
(۸) ئەلکامیلی ئیبن الئەثیر (۹/۱۹۳)
(۹) ئەلکامیل (۹/۲٤۹)
(۱۰) ئەلکامیلی (۹/۳۹۰)
(۱۱) جاوانی دوکتور مصطفا جەواد لاپەرە (٤٤)
(۱۲) هەمان سەرچاوە لاپەرە.
(۱۳)فەرهەنگی جوغرافیایی ئیران، رەزم ئارا (۱/پیتی ج)
(۱٤) ئەلکامیل (۱۱/۱۰٥)
(۱٥) فەرهەنکی دیهخودا پیتی (ج)، هەروا لە زمانی ئیصابەی ئیبن حەجەری عەسقەلانییەوە.

جاوان :

جميل الروز بيانى

اين عاشت هذه العشيرة؟ وماذا حلّ بها؟ وهل كان اسمها (جاڤان) ام (گاوان)؟

لقد حدثنا الدكتور مصطفى جواد (رحمه الله) عن هذه العشيرة وامرائها وادبائها ورجالها المشاهير فى مقال قيّم، القاه كمحاضرة فى «المجمع العلمي العراقي» عام ١٩٥٦ م. فطبع فى مجلة المجمع العراقي العربية، ثم ترجم الى اللغة الكردية بعنوان (كاوان) ونشر فى رسالة منفردة.

كان الدكتور قد شرح فى هذا المقال حالة هذه العشيرة فى الاراضي الواقعة بين خانقين والفرات الاوسط وبيّن فيه انها استطاعت بالاشتراك مع عشيرة (اسد) العربية تأسيس مدينة (الحلة).

ولكن فات الدكتور ان يشير الى ان هذه العشيرة أقامت فى (جوانرو) امداً طويلا وان اسم (جاوان رو) نشأ من وجودها فيها، كما انه فاته ان يشير الى ان اسم (جاوان) تغير بعد سقوط بغداد وتقوّض اركان الخلافة العباسية بحملة (هولاكو) الى (جاف).

ومع انه اشار الى انفضاض هذه العشيرة بعد النكبة واحتمال اندماجها بالعشائر العربية فى الفرات الاوسط لكنه فاته التفكير فى ان هذه العشيرة عادت الى كردستان، وان عشيرة (الجاف) التي يظهر لها اسم فى التاريخ قبل حدوث الحرب بين الدولتين العثمانية ـ الصفوية ان هى الا (جاوان) القديمة.

وفاته كذلك ان يشير الى ان لهذه العشيرة بقايا غير نازحة من موطنها الاصلي فى الجبال حوالي قمة (دماوند).

اننا فى هذا المقال عالجنا بعض هذه النواقص وصححنا خطأين فى مقال المرحوم الدكتور.